

УДК 72.03(476)

**ВОБРАЗНА-СТЫЛІСТЫЧНЫЯ РАШЭННІ СУЧАСНЫХ ПРЫХОДСКІХ ХРАМАЎ
БЕЛАРУСКАЙ ПРАВАСЛАЎНАЙ ЦАРКВЫ
(ВОПЫТ 1991 – 2013 ГАДОЎ)**

В.Г. АРАБЕЙ

(Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт, Мінск)

Даецца сціслы агляд станаўлення праваслаўнай архітэктуры Беларусі, выяўляюцца стылі і напрамкі, у якіх праваслаўнае храмабудаўніцтва дасягнула высокага мастацкага ўзроўню, самабытнасці архітэктурных рашэнняў. Раскрываюцца адмоўныя тэндэнцыі сучаснага перыяду. Вызначаюцца перспектывыя напрамкі развіцця культавага дойлідства і іх прыярытэтная стылявая скіраванасць, якая будзе выяўляць адметныя рысы праваслаўнай архітэктуры Беларусі. Акцэнтуюцца ўвага на першачарговай значнасці вобразнага рашэння, грунтуючыся на якім павінна фарміравацца архітэктура праваслаўных храмаў. Фармулюецца асноўная задача вобраза храма і спектр разнастайных функцый, якія павінны быць рэалізаваны. Выяўлены базавыя характарыстыкі, уласцівыя праваслаўнай архітэктуры.

Уводзіны. Адноўленае храмабудаўніцтва Беларусі канца XX – пачатку XXI стагоддзя ў значнай ступені абапіраецца на архітэктурна-мастацкія распрацоўкі мінулых стагоддзяў, разнастайныя стылі і напрамкі: візантыйскі, старажытнарускі, готыку, рэнесанс, барока, класіцызм, рэтраспектыўна-рускі, мадэрн і разнастайныя варыянты народнага дойлідства. Кожны з іх па-свойму паўплываў на фарміраванне праваслаўнай архітэктуры, і наша задача стаіць у выяўленні найбольш унікальных вобразных рашэнняў, на якіх можна было б сфакусіраваць увагу пры стварэнні сучасных храмаў.

Асноўная частка. Адмысловая каштоўнасць вопыту візантыйскага культавага дойлідства VI – XV стагоддзяў у працэсе фарміравання хрысціянскага храмабудаўніцтва абумоўлена стварэннем самабытнай архітэктурнай мовы сакральнага мастацтва, якая ўвабрала ў сябе найлепшыя здабыткі будаўнічага майстэрства розных частак імперыі. Непераходзячая мастацка-эстэтычная значнасць візантыйскай архітэктуры, вынайздзеныя вобразныя і архітэктурна-мастацкія рашэнні да гэтага часу з'яўляюцца найлепшымі здабыткамі праваслаўнага дойлідства і служаць узорами для новых храмаў (мал. 1).

Мал. 1. Свята-Афанасьёўская царква, Мінск

Традыцыя візантыйскага мураванага дойлідства сталася асновай і пачаткам фарміравання нацыянальных і рэгіянальных школ праваслаўнага храмабудаўніцтва ўсходнеславянскіх земляў (Свята-Барыса-Глебская царква, Гродна). “Старажытнарускія дойліды адпачатку атрымалі ўяўленне аб сутнасці архітэктуры і сродках уласцівага ёй адначасовага вырашэння ўтылітарных, ідэалагічных і эстэтычных задач, якія яны ў далейшым творча развілі” [4, с. 132 – 133]. Адаптацыя да мясцовых прыродна-кліматыхных умоў, будаўнічых матэрыялаў і традыцый увасобілася ў стварэнні самабытных вобразаў храмаў і прадвызначыла характар развіцця праваслаўнай архітэктуры Беларусі, Расіі і Украіны з агульнымі і адмысловымі рысамі кожнай з краін. Сімвалічнае значэнне старажытнарускага перыяду як пачатку нацыянальнага храмабудаўніцтва, арыгінальнасць і гармонія яго архітэктурна-мастацкіх рашэнняў шматразова пераасэнсоўваліся і перапрацоўваліся ў іншыя гістарычныя перыяды. Не стала выключэннем і духоўнае ад-

раджэнне канца XX – пачатку XXI стагоддзя, падчас якога актыўна выкарыстоўваецца спадчына старажытнарускага перыяду (Свята-Праабражэнская царква, Дрыбін).

Адным з найбольш арыгінальных перыядаў развіцця праваслаўнага храмабудаўніцтва Беларусі з’яўляюцца XIII – XVI стагоддзі, у якія адбываўся своеасаблівы сімбіёз мастацкіх і канструкцыйна-тэхнічных асаблівасцей готыкі і старажытнарускай традыцыі (полацкай, гродзенскіх школ) [9, с. 129]. Самабытнасць вобразнага рашэння абарончых храмаў (Свята-Міхайлаўская царква, в. Сынковічы, Зэльвенскі р-н), высокі тэхнічны і мастацкі ўзровень красамоўна адлюстравана сацыяльна-палітычную спецыфіку названага перыяду. На жаль, мастацкая спадчына праваслаўнай готыкі ў сучасным царкоўным будаўніцтве сустракаецца як аддаленая рэмінісцэнцыя ў адзінкавых аб’ектах (Свята-Петра-Паўлаўская царква, п. Ратамка, Мінскі р-н). Падобная сітуацыя назіраецца і з адмысловай традыцыйнай храмаў абарончага тыпу (Храм у гонар абраза Божай Маці “Казанскі”, в. Тышкавічы, Іванаўскі р-н).

У праваслаўным дойлідстве Беларусі рэнесанс не атрымаў шырокага распаўсюджвання, і толькі асобныя яго рысы ў спалучэнні з гатычнай (Свята-Раства-Багародзіцкая царква, в. Мураванка, Шчучынскі р-н) і барочнай (Свята-Петра-Паўлаўскі сабор, Мінск) традыцыямі знайшлі ўвасабленне. Гэтым можна патлумачыць ігнараванне адмысловага характару і высокай мастацкай выразнасці дадзенага стылю ў сучасным праваслаўным храмабудаўніцтве.

Барока для беларускай культуры з’явілася той вяршыняй, якой была, мабыць, готыка – для Францыі, рэнесанс – для Італіі, класіцызм – для Расіі [5, с. 5]. У нацыянальным праваслаўным храмабудаўніцтве стыль атрымаў адмысловую трактоўку (Свята-Успенская царква, Магілёў), якая адрознівае яго ад вобразаў храмаў іншых канфесій Беларусі і царкваў адзінаверцаў замежжа, спалучае ўласна праваслаўныя прыёмы з мастацкімі асаблівасцямі барока, вылучаецца высокім узроўнем эмацыяна-эстэтычнага ўздзеяння. У сучаснай практыцы традыцыі барока знайшлі ўвасабленне толькі ў выкарыстоўванні асобных элементаў стылю (Царква ў гонар абраза Божай Маці “Ўсецарыца”, Магілёў). Спробы праектавання храмаў па ўзору праваслаўнага дойлідства Падняпроўскага рэгіёна (мал. 2), якое з’яўляецца найбольш адметным прадстаўніком праваслаўнай барочнай архітэктуры, на жаль, не атрымалі падтрымкі заказчыкаў.

Мал. 2. Свята-Успенская царква (праект), Орша

Распаўсюджанне класіцызму ў праваслаўным дойлідстве Беларусі звязана з мастацкімі густамі імператарскага двара і вельможай Расійскай імперыі, да якой адышлі беларускія землі ў выніку падзелу Рэчы Паспалітай. Дадзены перыяд характарызуецца зваротам да традыцый антычнай язычніцкай архітэктуры і актыўным выкарыстоўваннем тэмы храма-рагонды на пачатку (Спаса-Праабражэнская царква, Чачэрск) і больш складаных аб’ёмна-прасторавых кампазіцый на далейшых этапах развіцця стылю (Свята-Раства-Багародзіцкая царква, Слаўгарад) [12, с. 397 – 402]. Сучаснае беларускае праваслаўнае храмабудаўніцтва не часта выкарыстоўвае класіцызм у якасці асноўнага стылю будынка, у большай ступені ўжываюцца асобныя элементы ордэрнай сістэмы ў разнастайных варыянтах спалучэння з іншымі эстэтычнымі традыцыямі (Свята-Серафімаўскі храм, Брэст).

Шырокія маштабы распаўсюджвання рэтраспектыўна-рускага стылю на тэрыторыі Беларусі ў XVIII – пачатку XX стагоддзя абумоўлены найперш ідэяна-палітычнымі ўстаноўкамі, скіраванымі на ўзмацненне пазіцый праваслаўнай царквы [8, с. 121] і дамінаванне ідэалогіі Расійскай імперыі. У якасці ўзору прымаецца дойлідства старажытнарускіх княстваў, на аснове якога ствараюцца разнастайныя напрамкі праваслаўнага храмабудаўніцтва: маскоўска-яраслаўскі (Свята-Уваскрасенскі сабор, Барысаў), руска-візантыйскі (Свята-Пакроўская царква, в. Збляны, Лідскі р-н), сінадальны (Спаса-Праабражэнская царква, в. Даўбені,

Валожынскі р-н) і інш. Спадчына беларускай культавай архітэктуры розных стагоддзяў у працэсе фарміравання рэтраспектыўна-рускага стылю, як правіла, не выкарыстоўвалася. У палітры вобразных і архітэктура-мастацкіх рашэнняў сучаснага праваслаўнага храмабудаўніцтва разнастайныя трактоўкі рэтраспектыўна-рускага стылю займаюць вядучыя пазіцыі (Свята-Іаана-Багаслоўскі храм, в. Чэрні, Брэсцкі р-н; Свята-Богаяўленская царква, Глуск; Свята-Успенская царква, в. Бяларучы, Лагойскі р-н; інш.). У пэўнай ступені гэта можна тлумачыць часовай блізкасцю названага перыяду, шырокім распаўсюджаннем храмаў дадзенай стылістыкі, стэрэатыпамі адносна “праўдзіва-праваслаўнага” вобраза храма.

Элементы мадэрна знаходзім у архітэктуры асобных мураваных (Храм у гонар Усіх Святых, в. Дольная Рута, Карэліцкі р-н) і драўляных (Свята-Раства-Багародзіцкая царква, в. Лыскава, Пружанскі р-н) храмаў пачатку ХХ стагоддзя. Да гэтага перыяду адносяцца і пабудова храма ў неакласічнай традыцыі (Свята-Пакроўскі сабор, Баранавічы). Невялікая распаўсюджанасць стыляў, верагодна, абумоўлена складаным сацыяльна-палітычным становішчам краіны і кароткімі храналагічнымі рамкамі. У сучасным праваслаўным храмабудаўніцтве быў выяўлены адзін аб’ект, у якім актыўна праяўлена стылістычная аснова мадэрна (Свята-Георгіеўская царква, в. Камянюкі, Камянецкі р-н).

На жаль, праваслаўнае храмабудаўніцтва глыбока не закранула распрацоўкі нацыянальна-рамантычнай плыні архітэктуры [16, с. 11], якія мелі месца ў Заходняй Беларусі і ўвасобіліся ў стварэнні адмысловых вобразаў каталіцкіх касцёлаў. Верагодна, тут бы мы маглі назіраць развіццё нацыянальных адметнасцей праваслаўнай архітэктуры часоў готыкі, рэнесанса і барока.

Асаблівае месца ў працэсе фарміравання праваслаўнай культавай архітэктуры належыць народнаму дойлідству, дзе ў выніку ўзаемадзеяння мясцовых будаўнічых традыцый і разнастайных стыляў, іх сумеснага ўдасканалення ўзбагачалася культура народа [14, с. 14], ствараліся храмы з гарманічнымі і самабытнымі вобразамі. У сувязі са спецыфікай асноўнага будаўнічага матэрыялу народнага дойлідства – дрэва, неспрыяльнымі сацыяльна-палітычнымі ўмовамі да нашага часу дайшла адносна невялікая колькасць храмаў ХVIII – ХХ стагоддзяў. Падобная сітуацыя назіраецца і з выявамі драўляных храмаў, якія былі зафіксаваны ў краязнаўчай літаратуры, замалёўках мастакоў, на фотаздымках, але і ў гэтай абмежаванай інфармацыі ўтрымліваюцца характэрныя рысы нацыянальнага дойлідства, якія маглі б стаць асновай для развіцця адмысловых якасцей сучаснага беларускага храмабудаўніцтва. На жаль, гэта можна назіраць толькі ў асобных фрагментах цэркваў (мал. 3), якія ўзводзіліся паводле праектаў архітэктараў-прафесіяналаў, як і раней, рэгіянальная адметнасць часцей сустракаецца ў творчасці народных майстроў (Свята-Уваскрасенская царква, в. Вялікая Слабада, Карэліцкі р-н).

Мал. 3. Храм у гонар Святой праведнай Сафіі Слуцкай, Мінск

Вобразнае рашэнне – аснова храмабудаўніцтва, адпаведна якой вызначаюцца горадабудаўнічыя падыходы, характэрныя паграбаванні да архітэктура-планіровачных і архітэктура-мастацкіх рашэнняў. Вобраз кандэнсуе ў сабе ўсе аспекты культавага дойлідства, але першачарговую значнасць маюць багаслоўскі і эстэтычны.

Вобразы нябеснага, згодна з меркаваннем Дыянісія Арэапагіта, можна “ствараць і з найменш шанаваных частак матэрыі, паколькі і яна, атрымаўшы быццё ад праўдзіва Добрага, ва ўсякім сваім матэрыяльным парадку мае нейкі водгук разумовай прыгажосці, і з іх дапамогай можа быць узведзеным да нярэчыўных архетыпаў” [6, с. 63]. Па адзіным меркаванні айцоў царквы, веды, асабліва вышэйшыя, адкрываюцца чалавеку не ў паняццях, але ў вобразах і сімвалах [2, с. 163].

Фарміраванне архітэктурага вобраза праваслаўнага храма адбываецца на падставе дамінуючай багаслоўскай ідэі. Паказчыкам прымянення таго ці іншага архітэктурага вобраза праваслаўнай царквой вы-

ступе кананічная традыцыя, якая не з'яўляецца наборам канкрэтных правілаў, паводле якіх павінна стварацца храмавая архітэктура, але ёсць своеасаблівае інтуітыўнае адчуванне адпаведнасці культувага дойдства дагматыцы царквы.

Асноўная задача вобраза храма – узвядзенне чалавечага духа да Ісціны, якая здзяйсняецца пры садзейнічанні яго асноўных функцый: сакральнай, дагматычнай, анагагічнай, харызматычнай, паклоннай, праслаўляльнай, камератыўнай, сяміятчнай, дыдактычна-інфарматыўнай, эстэтычнай і псіхалагічнай. Выяўленне адмысловага духоўнага характару будынка царквы рэалізуецца пры дапамозе сакральнай функцыі. Дагматычная функцыя садзейнічае адлюстраванню асноўных палажэнняў праваслаўнага веравучэння ў вобразе храма. Анагагічная функцыя паклікана ўзводзіць розум “праз цялеснае сузіранне да сузірання духоўнага” [2, с. 169]; харызматычная – далучэнне да выяваў святых асоб і падзей з мэтай асвячэння; паклонная – знак глыбокай павагі і пакоры, якія адрасаваны Першавобразу; праслаўляльная – ушанаванне святых і рэлігійных святаў; камератыўная – нагаданне аб славурых падзеях царкоўнай гісторыі; сяміятчная – тлумачэнне знакава-сімвалічнай сістэмы храма; дыдактычна-інфарматыўная – своеасаблівае апавяданне ў выявах, адэкватнае славеснаму тэксту; эстэтычная – увасабленне ў гарманічных мастацкіх вобразах і рашэннях дасканаласці нябесных правобразаў; псіхалагічная – стварэнне адмысловай душэўнай атмасферы і эмацыйнага стану ў храме, якія спрыяюць кантакту з духоўным светам.

У вобразе храма, аб'яднаная адзінай ідэяй, ствараецца сістэма з асобных знакаў і сімвалаў, дзе знак перадае духоўнае значэнне Боскіх і нябесных ісцін і з'яў, не паказваючы іх непасрэдна [13, с. 14]. Найбольш распаўсюджаным знакам выступае крыж, які не ўтрымлівае выяву ўкрыжавання. Ён актыўна выкарыстоўваецца на ўсіх узроўнях архітэктурнай творчасці. Значная частка праваслаўных храмаў мае планіровачную схему ў выглядзе крыжа (Свята-Троіцкі сабор, Лоеў) альбо ўтрымлівае яго ў сваёй структуры. Разнастайныя па канфігурацыі і памерах крыжы ўводзяцца ў аб'ёмна-прасторавую кампазіцыю пабудовы, узбагачаюць пластычныя рашэнні фасадаў, фарміруюць аконныя і дзвярныя праёмы (Царква ў імя свяціцеля Георгія Каніскага, Магілёў). Крыж – адна з найбольш выкарыстоўваемых тэм у дэталях і арнаментах цэркваў (мал. 4).

Мал. 4. Царква ў імя святога вялікапакутніка Дзімітрыя Салунскага, в. Рагозна, Жабінкаўскі р-н

Сімвал – быццё, якое больш самога сябе. Нешта, што ўяўляе сабой тое, што не ёсць ён сам, больш яго і якое, аднак, істотна праз яго аб'яўляецца [15, с. 279]. Параўнальна са знакам, сімвал мае прамое падабенства з тым, што ён пазначае, і служыць выяўленню чагосьці няўнага. Сімвал не абмежаваны, падобна знаку, сродкамі выразнасці і кандэнсуе ў сабе шэраг ідэй, асацыяцый, дзеянняў. Разнастайныя сімвалічныя значэнні ўласцівы асобным элементам будынка царквы, ілюстрацыяй можа служыць шматварыянтнасць завяршэнняў храмаў. Так, купалы храмаў часта маюць форму, падобную да полымя свечкі, якая сімвалізуе малітоўнае гарэнне вернікаў (Царква ў імя св. пакутніка немаўляткі Гаўрыіла Беластоцкага, Іўе); шацёр, падобны да промняў Боскага святла, якое падае з неба і асвячае людзей у царкве (Свята-Аляксандра-Неўская царква, Віцебск); шаломпадобнае завяршэнне, якое адпавядае ўсведамленню храма як ваяра і ваяўнічай місіі хрысціянскай царквы ў барацьбе з цемрай (Свята-Міхайлаўская царква, Мінск). Часам элементы храма носяць антрапаморфныя прыкметы: цыліндр (барабан), на якім размяшчаецца завяршэнне, называюць шыяй; само завяршэнне – галавой, а дэкаратыўнае аздабленне будынка падобна да ўпрыгожванняў [11]. Асобныя часткі храма сімвалізуюць прадметы Свяшчэннага Пісання: амбон – узвышанае месца пропаведзі Хрыста і камень, на якім анёл дабравестваваў аб Госпадзе, які ўзаскрэс і г.д.

Вялікае сімвалічнае значэнне мае архітэктурны дэкор. Так, напрыклад, аркатура, якая агортвае храм, сімвалізуе райскі сад, перспектыўны партал увахода ў храм – вузкасць сцежкі, якая вядзе ў Царства Ня-

беснае (Свята-Праабражэнская царква, Дрыбін) і інш. У гарманічным спалучэнні з архітэктурай храма знаходзіцца і сістэма роспісу, у якой адлюстроўваецца прынцып іерархіі размяшчэння сюжэтаў і персанажу [13, с. 31 – 32].

З дапамогай спалучэння розных варыянтаў знакаў і сімвалаў ствараюцца разнастайныя архітэктурныя вобразы. Будынак царквы можа ўвасабляць сабой вобраз Царства Нябеснага, Горняга Іерусаліма, Царквы – нявесты Хрыстовай і інш. У першую чаргу гэта знаходзіць адлюстраванне ў аб’ёмна-прасторавай кампазіцыі храма, у другую – у асобных элементах і дэкаратыўным аздабленні. Яркім прыкладам увасаблення вобраза царквы – нявесты Хрыстовай – з’яўляецца шэраг храмаў старажытнарускага перыяду [11], у якіх зграбнасць аб’ёмна-прасторавай кампазіцыі, пластычнае і дэкаратыўнае аздабленне складаюць гарманічную архітэктурна-мастацкую сістэму, якая выяўляе багаслоўскую ідэю будынка.

Сучаснае храмабудаўніцтва, як правіла, карыстаецца сістэмай вобразных рашэнняў, распрацаваных у мінулым (Свята-Духаўская царква (п. Гатава, Мінскі р-н), увасабляе багаслоўскую ідэю царквы – нявесты Хрыстовай), але часам адбываецца спроба пабудовы архітэктуры храма на падставе іншых тэалагічных ідэй, напрыклад, лесвіцы, якую ўбачыў Якаў у сне і якая апісана ў Свяшчэнным Пісанні: “... вось лесвіца стаіць на зямлі, а верх яе краінае неба; і вось анёлы Божыя ўзыходзяць і сыходзяць па ёй. І вось Гасподзь стаіць на ёй...” [1, с. 40]. Менавіта так можна трактаваць аб’ёмна-прасторавую кампазіцыю праекта царквы ў выглядзе прыступак (Царква ў імя святых Роўнаапостальных Канстанціна і Алены, в. Жодзішкі, Смаргонскі р-н). Часам у архітэктuru храма ўводзяцца новыя сімвалы, як арка-вітраж, якая атаясамліваецца з вясёлкай, дадзенай людзям у Старым Запавеце Богам пасля патопу: “Я кладу вясёлку Маю ў воблаку, каб яна была азнакаю завету паміж Мною і паміж зямлёю” [1, с. 14]; дэкаратыўныя элементы, напрыклад, арнамент, створаны на аснове сінтэзу нацыянальных і хрысціянскіх матываў (мал. 5).

У невялікай колькасці храмаў XX – XXI стагоддзяў адбываецца пошук новых вобразаў, але гэта выяўляе тэндэнцыю стварэння ўнікальных архітэктурных рашэнняў, якія могуць стаць асновай у фарміраванні мовы сучаснай праваслаўнай архітэктуры.

Мал. 5. Царква ў гонар абраза Божай Маці “Мінскі”, Мінск

Першачарговая эстэтычная задача ў фарміраванні вобраза хрысціянскага храма – адлюстраванне ў яго архітэктуры нябеснай дасканаласці і гармоніі. “Таму і сама прыгажосць у разуменні Праваслаўнай Царквы не ёсць прыгажосць, уласцівая тварэнню, а атрыбут Царства Боскага, дзе Бог будзе ўсё ва ўсім...” [13, с. 175 – 176]. Вопыт хрысціянскага храмабудаўніцтва ў краінах з дамінуючай пазіцыяй праваслаўнай царквы, да якіх адносіцца і Беларусь, у найбольш спрыяльныя гістарычныя перыяды падаваў прыклады максімальнай канцэнтраванасці архітэктурна-мастацкіх і будаўнічых дасягненняў у культываваным дойлідстве, якое развівалася ў агульным рэчышчы з архітэктурай розных тыпаў.

Пошукі вобраза праваслаўнага храма канца XX – пачатку XXI стагоддзя ў асноўнай масе вылучаюцца зарыентаванасцю іх на гістарычныя прататыпы, што не супадае з агульнымі тэндэнцыямі сучаснай архітэктуры, у якой дамінуюць прынцыпы мадэрнізму. З аднаго боку, гэта можна тлумачыць жаданнем аднаўлення страчанай пераемнасці культуры архітэктуры, характэрнага для краін, якія пацярпелі ад атэістычнай барацьбы, з другога – несупадзеннем архітэктурна-мастацкіх задач царкоўнага дойлідства і сучаснага будаўніцтва. “Калі старая архітэктурна-мастацкая форма ўяўляе сабою цэласны арганізм, які пераймае якасці жывой прыроды – тварэння Боскага, то эстэтыка так званай сучаснай архітэктуры дэманструе штучнае, абстрактнае аналітычнае мысленне, секулярызаваны псеўданавуковы рацыяналізм...” [3]. На першае месца ў сучасным мастацтве часта выходзяць такія якасці, як эфектнасць, арыгінальнасць, адмысловасць твора,

а не прыгажосць, якая была характэрна для архітэктуры мінулага. Гэтую тэндэнцыю можна бачыць на прыкладзе асобных каталіцкіх і пратэстанцкіх храмаў сярэдзіны XX – пачатку XXI стагоддзя (Юбілейная царква, Італія, Рым; кафедральны сабор Найсвяцейшай Панны Марыі, Бразілія, Бразілія; Кадэцкая капэла ваенна-паветранай акадэміі, ЗША, Каларада). Параўнальна з разгледжанай вышэй мадэрнісцкай скіраванасцю каталіцкага і пратэстанцкага храмабудаўніцтва праваслаўныя цэрквы захоўваюць больш шчыльную сувязь са старадаўняй архітэктурай розных перыядаў (сабор св. Савы, Сербія, Белград; Свята-Троіцкі сабор, Грузія, Тбілісі).

У сучасным хрысціянскім храмабудаўніцтве вядзецца актыўны пошук эстэтычных рашэнняў, здольных спалучыць у сабе адмысловыя рысы канкрэтнага часу існавання праваслаўнай архітэктуры і сакральнага характару культавага будынка. На жаль, пастаўленая задача з’яўляецца вельмі складанай і паказвае станучыя вынікі ў невялікай колькасці аб’ектаў. Вобразныя рашэнні большасці храмаў, якія спрабуюць пераймаць старадаўнюю архітэктуру, страчваюць “праўдзівасць жыцця”, увабляючы “прыкрае хараство” [10, с. 34]. Пры актыўным працягненні “сучаснасці” будынка губляецца сакральны характар, “архітэктурная духоўнасць” вобраза храма.

Унікальнасць з’яўляецца неад’емнай характарыстыкай усіх тварэнняў, праз якую выяўляецца шматграннасць, непаўторнасць і індывідуальнасць тварнага свету, і архітэктар у сваёй дзейнасці павінен выступаць сутворцам Бога [7]. Глобалізацыйныя працэсы ў культуры і мастацтве, дамінаванне інтэрнацыянальных напрамкаў у архітэктуры XX – XXI стагоддзяў, у выніку якіх страчваецца самабытнасць вобразных рашэнняў сучаснага дойлідства, не адпавядаюць прынцыпам хрысціянскай творчасці. На гэтай падставе можна вылучыць адну з першачарговых задач сучаснага этапу праваслаўнага храмабудаўніцтва – захаванне і максімальнае развіццё яго ўнікальных якасцей. У дачыненні да хрысціянскай архітэктуры вылучаецца тры ўзроўні ўнікальнасці: канфесійная, нацыянальная і рэгіянальная. Канфесійная ўнікальнасць вобраза грунтуецца на адмысловым духоўным вопыце розных веравызнанняў і вызначаецца знітанасцю з лепшымі дасягненнямі ў храмабудаўніцтве сваёй канфесіі. Так, нягледзячы на вялікую часавую адлегласць, сучасная праваслаўная архітэктурна часта звяртаецца да візантыйскай традыцыі культавага дойлідства VI – XV стагоддзяў (Храм у гонар уводзін у храм Прасвятой Багародзіцы, Талачын) – аднаго з самых яркіх перыядаў усходнехрысціянскага храмабудаўніцтва, падчас яго былі створаны найбольш выразныя вобразы і схемы цэркваў. Важным перыядам у фарміраванні канфесійнай адметнасці для ўсходнеславянскіх краін з’яўляецца XII стагоддзе, калі, грунтуючыся на візантыйскім культавым дойлідстве, быў вынайздзены свой вобраз праваслаўнага храма (славяна-візантыйскі тып аднагаловага крыжова-купальнага храма з трыма ўсходнімі апсідамі [4, с. 154]). У наступныя перыяды развіцця храмабудаўніцтва ён неаднаразова выступаў як узор спрадвечна праваслаўнай архітэктуры, але вызначанага ўсходнеўрапейскага арэала.

Нацыянальная ўнікальнасць праваслаўнага храмабудаўніцтва Беларусі абумоўлена шматвяковымі хрысціянскімі традыцыямі. Гэтыя чыннікі ў максімальнай ступені спрыялі стварэнню і развіццю адмысловых вобразных рашэнняў, найбольш яркімі з якіх з’яўляюцца храмы перыяду ВКЛ (XIII – XVI стст.) і Рэчы Паспалітай (XVI – XVIII стст.), у архітэктурна-мастацкіх рашэннях якіх злучаюцца ўсходнеўрапейская і заходнеўрапейская архітэктурна-будаўнічыя традыцыі. Сярод найбольш уплывовых фактараў, паводле якіх фарміраваліся нацыянальныя і рэгіянальныя асаблівасці праваслаўнага храмабудаўніцтва, можна вылучыць прыродна-кліматычны, сацыяльна-культурны, палітычны, эканамічны.

Адмысловую ролю ў захаванні нацыянальных і рэгіянальных традыцый адыгрывае народная архітэктурна, у якой, грунтуючыся на вялікім вопыце будаўніцтва ў канкрэтных прыродна-кліматычных умовах, сфарміраваўся шэраг эстэтычных і тэхналагічных падыходаў. Дзякуючы бесперапыннай пераемнасці развіцця (да першай чвэрці XX ст.), адкрытасці да разнастайных стылістычных плыняў, а таксама іх творчаму пераасэнсаванню і перапрацоўцы быў створаны шырокі спектр самабытных вобразных рашэнняў. Народная культовая архітэктурна, пазбаўленая пэўных сацыяльна-культурных устаноў, характэрных для прафесійнай дзейнасці, у максімальнай ступені рэпрэзентуе характар і ўяўленні аб гармоніі беларускага этнасу.

Заклучэнне. Даследаванне стылістычных рашэнняў сучаснага прыходскага храмабудаўніцтва выявіла наступныя праблемы:

- ігнараванне традыцый готыкі і барока, стыляў, у якіх беларускае праваслаўнае дойлідства дасягнула высокага ўзроўню архітэктурна-мастацкіх рашэнняў і нацыянальнай самабытнасці;
- нешматлікае і фрагментарнае выкарыстоўванне спадчыны народнай архітэктуры;
- прыярытэтная арыентацыя на рэтраспектыўна-рускі стыль, які развівае архітэктурныя традыцыі, не характэрныя для беларускага культавага дойлідства.

Вывучэнне вопыту сучаснай праваслаўнай архітэктуры выявіла шэраг праблем, уласцівых вобразнаму рашэнню прыходскіх храмаў:

- адсутнасць цэласнага вобраза, які грунтуецца на багаслоўскай ідэі (праваслаўнага храма ў адпаведнасці з кананічнай традыцыяй і прысвячэннем царквы), складаецца з сістэмы ўзаемаабумоўленых сімвалаў і знакаў;

- вобразы большасці сучасных праваслаўных храмаў пераймаюць рашэнні старадаўняга дойлідства, у выніку чаго страчваецца “праўдзівасць жыцця” аб’екта. Пры неасэнсаваным паўторы традыцыйных вобразаў архітэктар перастае быць сутворцам Бога, што негатыўна ўплывае на ўзровень духоўна-эстэтычнага ўздзеяння вобразнага рашэння царквы.

ЛІТАРАТУРА

1. Біблія: Кн. Святога пісання Старога і Новага Завету: Кананічныя: у беларус. пер. / пер. В. Сёмуха. – Duncanville (USA): World Wide Printing, 2002. – 1534 с.
2. Бычков, В.В. Малая история византийской эстетики / В.В. Бычков. – Киев: Путь к истине, 1991. – 407 с.
3. Виноградов, Л. Почему православная архитектура не соблазнилась модернизмом / Л. Виноградов. – М.: Филиппов // Нескучный сад. – 2010. – № 7. – С. 16 – 18.
4. Габрусь, Т.В. Мураваная сакральная архітэктурна-беларускіх земляў XI – XIII стст.: старажытнаархітэктурны перыяд / Т.В. Габрусь // Архітэктурна-беларускіх земляў: нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславян. і еўрап. кантэксте: у 4 т. Т. 1. IX – XIV стст. / А.І. Лакотка [і інш.]; навук. рэд. А.І. Лакотка. – Мінск, 2005. – Гл. 2. – С. 106 – 211.
5. Габрусь, Т.В. Мураваная харалы: сакральная архітэктурна-беларускага барока / Т.В. Габрусь. – Мінск: Ураджай, 2001. – 287 с.
6. Дионисий Ареопагит. Сочинения. Толкования Максима Исповедника / Дионисий Ареопагит, Максим Исповедник. – СПб.: Алетейя, 2002. – 863 с.
7. Камышанов, К. Кирпич в здании Вечности / К. Камышанов // Православие и мир. Ежедневное интернет-СМИ [Электронный ресурс]. – 2010. – Режим доступа: <http://www.pravmir.ru/nash-kirpich-v-zdanii-vechnosti/>. – Дата доступа: 17.10.2012.
8. Кулагін, А.М. Сакральна-манументальнае дойлідства / А.М. Кулагін // Архітэктурна-беларускіх земляў: нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславян. і еўрап. кантэксте: у 4 т. Т. 3. Кн. 2. Другая палова XIX – пачатак XX ст. / А.І. Лакотка [і інш.]; навук. рэд. А.І. Лакотка. – Мінск, 2007. – Гл. 2. – С. 120 – 339.
9. Кушнярэвіч, А.М. Культывае дойлідства Беларусі XIII – XVI стст.: Гіст. і архіт.-археал. даслед. / А.М. Кушнярэвіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 152 с.
10. Лаврецкий, Г. Назад в будущее / Г. Лаврецкий // Архитектура и строительство. – 2004. – № 5. – С. 32 – 34.
11. Лаврецкий, Г.А. Образ человека в церковном зодчестве Беларуси XII века / Г.А. Лаврецкий // Архитектурные тетради. Современные проблемы архитектуры и стратегия архитектурного образования: сб. науч. тр. / Беларус. нац. техн. ун-т; архитектурный фак.; под ред. И.А. Иодо. – Минск, 2004. – С. 50 – 55.
12. Морозов, В.Ф. Гражданская и монументальная архитектура Беларуси. Классицизм / В.Ф. Морозов // Архітэктурна-беларускіх земляў: нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславян. і еўрап. кантэксте: у 4 т. Т. 3. Кн. 1. Другая палова XVII – першая палова XIX ст. / А.І. Лакотка [і інш.]; навук. рэд. А.І. Лакотка. – Мінск, 2007. – Гл. 2. – С. 170 – 451.
13. Настольная книга священнослужителя / По благословению Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Пимена. – М.: Изд. Моск. Патриархии, 1983. – Т. 4. – 824 с.
14. Сергачев, С.А. Белорусское народное зодчество / С.А. Сергачев. – Минск: Ураджай, 1992. – 255 с.
15. Флоренский, П. Христианство и культура / П. Флоренский. – М.: Изд-во АСТ, 2001. – 672 с.
16. Харэўскі, С. Культывае дойлідства Заходняй Беларусі 1915 – 1940 гг. / С. Харэўскі. – Вільня: ЕГУ, 2008. – 120 с.

Паступіў 17.09.2013

FIGURATIVE AND STYLISTIC SOLUTIONS OF MODERN PARISH CHURCHES OF THE BELARUSIAN ORTHODOX CHURCH (EXPERIENCE OF 1991 – 2013)

V. ARABEI

The article gives an overview of the formation of Orthodox architecture of Belarus, identifies styles and directions in which the construction of Orthodox churches had reached a high artistic level and originality of architectural solutions. Negative trends of the modern period are revealed. Perspective directions of development of religious architecture and their priority style trends, which will identify the distinctive features of the Belarusian Orthodox architecture, are defined. The author emphasizes the primary importance of imaginative solutions, based on which architecture of Orthodox churches should be formed. The main task of the image of the temple and range of diverse functions that must be implemented is formulated. Basic characteristics inherent in Orthodox architecture are defined.